

А. Д. ШПАК

аспірант,
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

ДИВЕРСИФІКАЦІЯ РЕГІОНІВ: СУТНІСТЬ, ПРИЧИНИ ТА НАСЛІДКИ ВИНИКНЕННЯ

Шпак, А. Д. Диверсифікація регіонів: сутність, причини та наслідки виникнення [Текст] / А. Д. Шпак // Економічний аналіз : зб. наук. праць / Тернопільський національний економічний університет; редкол. : В. А. Дерій (голов. ред.) та ін. – Тернопіль : Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету "Економічна думка", 2015. – Том 21. – № 1. – С. 139-145. – ISSN 1993-0259.

Анотація

У статті окреслено сутність дефініції «диверсифікація регіону», а також згруповано ключові складові і пріоритети диверсифікації регіональної економіки. Встановлено, що у диверсифікації регіонів України важливим аспектом є особливості реалізації державної регіональної політики. Запропоновано модель забезпечення ефективності соціально-економічної диверсифікації регіону.

Ключові слова: диверсифікація; регіон; складові; пріоритети; соціально-економічний розвиток; ефективність.

A. D. SHPAK

PhD Student,
State Higher Educational Institution "Vasyl Stefanyk Precarpathian National University"

DIVERSIFICATION OF THE REGIONS: ESSENCE, ORIGIN CAUSES AND CONSEQUENCES

Abstract

In the article the essence of the definition of "diversification of the region" has been considered. The key elements and priorities of diversification of the regional economy have been grounded. It has been found that the diversification of Ukraine's regions is an important aspect of realization of features of state regional policy. The model of ensuring the effectiveness of the socio-economic diversification of the region has been proposed in the research.

Keywords: diversification; region; component; priorities; socio-economic development; efficiency.

JEL classification: R100

Вступ

Сучасні економічні перетворення в Україні загалом та в регіональному розрізі зокрема характеризуються системною соціально-економічною та політично-законодавчою нестабільністю, наростанням кризових явищ, дисбалансом і диспропорціями в регіональному розвитку, що відповідним чином зумовлює необхідність дослідження причин та наслідків виникнення диспропорцій у диверсифікації регіональної економіки. Питання стратегічного розвитку для України та її регіонів мають вагомe значення, адже спрямовані на забезпечення сталого економічного зростання, затвердження інноваційної програми динамічного розвитку, становлення збалансованої регіональної політики, створення передумов для довгострокових перспектив міжнародної співдружності.

Дослідженню проблематики соціально-економічного регіонального розвитку присвячено чимало праць вітчизняних науковців, серед яких: І. С. Благун, З. С. Варналій, В. Є. Воротін, Б. М. Данилишин, М. І. Долішній, В. С. Кравців, А. І. Мокій, О. М. Нижник, С. А. Романюк, В. І. Чужиков, із закордонних варто назвати таких, як С. Алексіадіс, Т. Альвес, Д. Бейлі, Г. Гожелак, У. Грауте, Н. Казлаускіне, В. Лексін та інші. Серед фахівців, що присвятили свої дослідження висвітленню окремих питань диверсифікації регіональної економіки, - І. М. Доля, Ю. В. Макогон, Т. М. Медведкін, О. І. Снігова, А. Ф. Толмачева, Я. І. Тульку, Л. І. Федулова, В. В. Хахулін та інші. Особливу увагу українські науковці звертають на стандарти та критерії досягнення сталого регіонального розвитку. Однак, незважаючи на вагомi напрацювання, сутність

© А. Д. Шпак, 2015

диверсифікації регіонів, причин та наслідків виникнення залишаються й надалі актуальними, особливо в умовах активізації євроінтеграційних та глобалізаційних процесів.

Мета статті

Мета статті - дослідити сутність диверсифікації регіонів, причини та наслідки їх виникнення, оскільки значна диференціація регіонального соціально-економічного розвитку зумовлює виникнення значних диспропорцій у розвитку вітчизняної економіки.

Виклад основного матеріалу дослідження

Еволюція розуміння поняття «диверсифікація» свідчить про різноманітність наукових підходів та неоднозначність висвітлення. Зокрема, диверсифікація — це одночасний розвиток декількох або багатьох непов'язаних технологічних видів виробництва або обслуговування, розширення асортименту виробництва або послуг [1].

Диверсифікація – це процес, який охоплює організаційні, економічні, правові зміни на підприємствах та спрямований на підвищення ефективності виробництва, зниження кількості банкрутств, своєчасне реагування на зміни економічної кон'юнктури ринку для забезпечення прибутковості на основі використання ринкових шансів і встановлення конкурентних переваг, зміцнення становища підприємства в ринковому сегменті [2, с. 7].

У широкому розумінні «диверсифікація» є випереджальним розвитком на інноваційній основі наукомістких виробництв, сфери послуг, інфраструктурних галузей за умов підвищення ефективності економіки [3].

Інші вчені під диверсифікацією регіональної економіки пропонують розуміти дисперсію ризиків циклічності розвитку регіональної економічної системи, пов'язаних з кон'юнктурою, специфічними ресурсами, геополітичними, інфраструктурними умовами функціонування соціально-економічної системи регіону. На регіональному рівні диверсифікація трансформується у якісно нову категорію, яка обумовлює створення нових робочих місць і зниження безробіття, що призводить до зменшення соціальної напруги. Диверсифікована регіональна економіка стає всебічно розвинутим, відносно стійким до економічних криз багатогалузевим господарством. Слід зазначити, що економічна енциклопедія дає таке трактування поняття «диверсифікація»:

- різноманіття, різнобічний розвиток;
- проникнення спеціалізованих фірм (промислових, транспортних, будівельних) до інших галузей виробництва, сфери послуг та ін., у процесі чого виникають багатогалузеві комплекси;
- розширення асортименту виготовлення виробів, надання послуг.

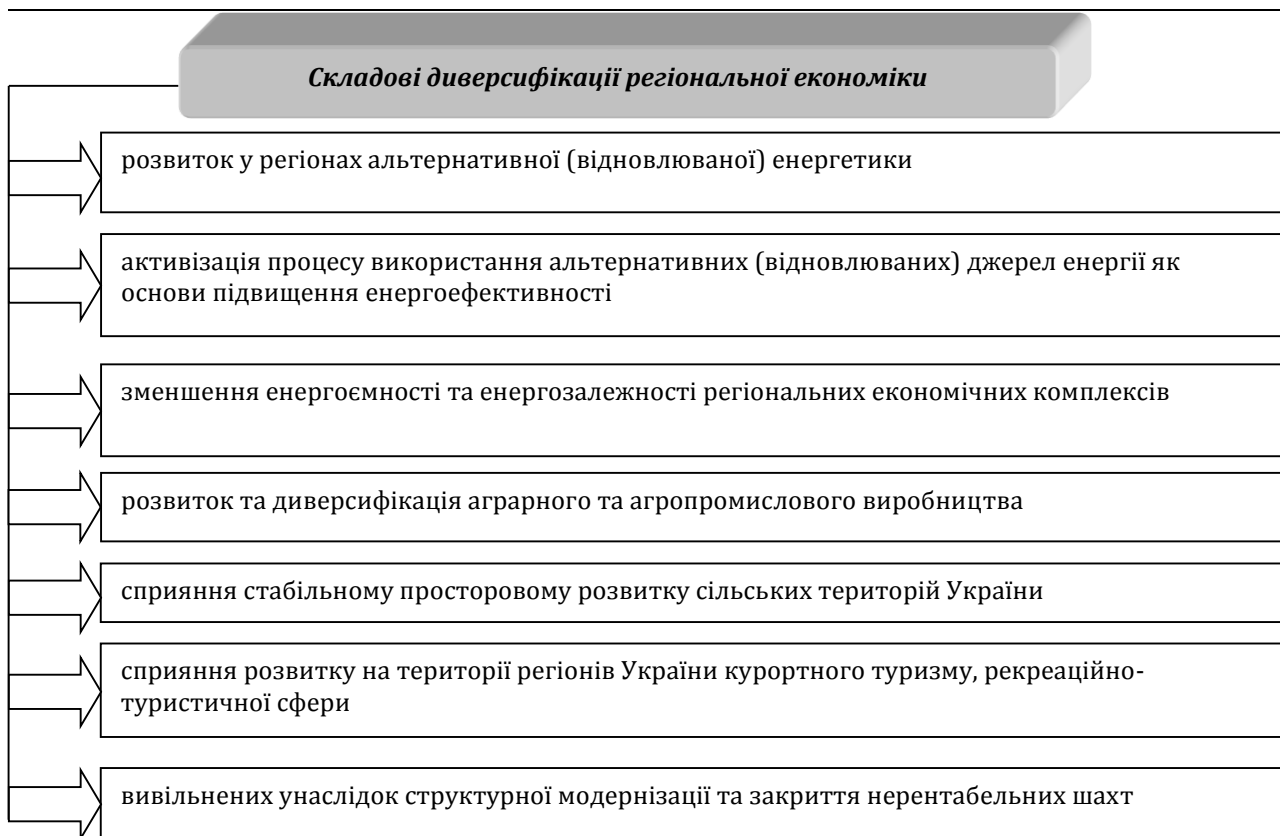
Вважається, що диверсифікація забезпечує: ресурсні конкурентні переваги (переваги, що збільшують споживацький ефект, пов'язаний з цінними характеристиками), технологічні конкурентні переваги (переваги, які зумовлені наявністю та експлуатацією технологій масового виробництва), інноваційні конкурентні переваги (переваги, які дають змогу забезпечити оновлення номенклатури і асортименту), партнерські конкурентні переваги (переваги, які пов'язані з формуванням соціальних, економічних стандартів господарської діяльності та їх реалізацією).

Структурна модернізація та активізація процесів диверсифікації регіональної економіки, як свідчить світовий досвід, має низку пріоритетів у т.ч. у наступних сферах та напрямках:

1. Розвиток сучасної регіональної інфраструктури, у т. ч. дорожньо-транспортної, інформаційної, комунікаційної, освітньої, медичної, соціальної тощо як базової умови залучення до регіону інвестиційних коштів, ресурсів, робочої сили та основи гарантування доступності публічних послуг, незалежно від місця проживання людини.

2. Інфраструктурне забезпечення регіонального розвитку – будівництво автомобільних доріг та залізниць; аеропортів; портів; мереж зв'язку тощо – полегшує рух товарів та послуг, ресурсів, людей на локальному, національному та міжнародному рівнях. Таким чином, доцільно згрупувати ключові складові диверсифікації регіональної економіки наступним чином (рис. 1).

Для кожного регіону України тенденції щодо диверсифікації регіональних економічних комплексів різняться (з урахуванням специфіки ресурсного забезпечення, географічного розташування, кліматичних особливостей), водночас – загальною тенденцією такої диверсифікації можна назвати пріоритетність розвитку сфери послуг, інтенсифікацію виробництва, зменшення енергоємності регіонального виробництва та підвищення його енергоефективності. Диверсифікація регіональної економіки України потребує залучення капіталу, потужних інвестиційних ресурсів на потреби системної модернізації регіональних економічних комплексів на засадах інноваційно-інвестиційного розвитку, реалізації структурно-інноваційних зрушень, диверсифікації та інтенсифікації регіонального виробництва.

Рис. 1. Ключові складові диверсифікації регіональної економіки

Ключові пріоритети диверсифікації регіональної економіки сформовано на рис. 2.

Слід зауважити, що у диверсифікації регіонів України важливим аспектом є особливості реалізації державної регіональної політики. Зокрема, зустрічається думка, що ключовою позицією змісту державної регіональної політики є характер відносин між регіоном та центром, центром та світом. Наприклад, академік М. І. Долішний вважає державну регіональну політику частковим випадком загальної регіональної політики, оскільки остання ґрунтується на цілях та діях держави відносно до регіонів та регіонів відносно до самих себе. Звужений аспект політики, яку проводить винятково держава стосовно регіонів і є державною регіональною політикою [4]. Деякі вчені, дотримуючись аналогічної думки, виокремлюють державну та місцеву регіональну політику. Таким чином, регіональна політика повинна враховувати весь комплекс інтересів усіх суб'єктів, разом із державними органами влади, місцевого самоврядування, юридичних та фізичних осіб.

Доцільно також зауважити, що наукові погляди на зміст державної регіональної політики достатньо різноманітні. Оскільки певна категорія вчених вважає, що зміст державної регіональної політики - це процес оптимізації територіально-економічної структури держави та відносин «регіони - центр» в умовах глобалізації, учасниками якої дедалі все більше стають окремі структурні одиниці держави - її регіони. Інші роблять акцент у державній регіональній політиці на регулюванні розвитку проблемних регіонів.

На думку М. І. Долішнього, об'єктом державного регіонального регулювання є не тільки процеси, але й юридичні та фізичні особи, органи державної влади та місцевого самоврядування, які є невід'ємними учасниками цих процесів. Також науковець вказує на подвійний характер участі суб'єктів у здійсненні державної регіональної політики. З одного боку, реальними носіями інтересів регіону виступають його мешканці. Але фактичними суб'єктами державної регіональної політики є органи законодавчої, виконавчої та представницької влади, через які мешканці можуть брати участь у розробці стратегій регіонального розвитку. Тому, на думку вченого, проблемним аспектом державної регіональної політики є процес трансферу інтересів фактичних учасників (мешканців регіону) до дієздатних інституцій законотворчого та виконавчого рівня [4].

Проте для врегулювання існуючих суперечностей у трактуванні об'єкту державної регіональної політики необхідно використовувати спектральний підхід, який, на відміну від наявних, передбачає систематизацію вищеназаних окремих частин об'єкта з подальшою побудовою їх ієрархії.

Рис. 2. Ключові пріоритети диверсифікації регіональної економіки

Згідно з чинним законодавством регіональний розвиток трактується як винятково позитивні зміни у соціальних, економічних, екологічних, гуманітарних, етнонаціональних процесах на рівні регіонів відповідно до загальних цілей державної стратегії розвитку. Тому соціально-економічний розвиток нерідко ототожнюється з поняттям економічного розвитку - процесом структурної перебудови економіки відповідно до технологічного та соціального прогресу, що виражено показниками ВВП, ВВП, НД на душу населення. Це поняття відображає не лише кількісне економічне зростання, але й якісне поліпшення добробуту населення. Найбільш поширеними можна назвати такі ознаки регіонального розвитку: напрям розвитку, сфера прояву, масштаб поширення, рівень стабільності змін, ступінь їх динамічності, рівень управління, джерело походження, характер внутрішніх факторів, відношення економічного зростання та екологічної безпеки, гармонійність, стабільність, збалансованість, рівновага, конкурентоспроможність, безпека сталого розвитку, глибина інтеграції до світового господарства та інші.

Класифікація видів регіонального розвитку слугує теоретичним підґрунтям для проведення оцінки регіональних відмінностей у динаміці соціально-економічних показників різних регіонів у межах України з метою запобігання поглибленню міжрегіональної та внутрішньої регіональної диференціації. У сучасних умовах теоретико-методологічні засади та механізми рейтингування та проведення оцінки регіональних розбіжностей у розвитку територій викладено у нормативних актах України. Існуючі підходи до визначення міжрегіональної розбалансованості потребують удосконалення, оскільки вони ґрунтуються тільки на аналізі соціально-економічної сфери, не враховуючи екологічну складову, що вступає у протиріччя з принципами сталого розвитку. Відображають тільки одну ознаку розвитку – «за сферою прояву», без прийняття до уваги інших різноманітних ознак, що характеризують динаміку, інноваційність, генезис розвитку тощо. На відміну від запропонованого індексу міжрегіональної диференціації, який ґрунтується на комплексі різноманітних соціально-економічних показників, доцільно застосовувати комплекс різноманітних індексів міжрегіональної диференціації, кожен з яких відображає розбіжності у розвитку регіонів за певною ознакою та ґрунтується на певній сукупності первинних показників.

Унаслідок виявлених недоліків у чинній методиці оцінки регіональних відмінностей розвитку можливе спотворення фактичного стану міжрегіональної диференціації, некоректна інтерпретація даних та неадекватне інформаційне забезпечення процесу розробки механізмів регулювання розвитку регіонів.

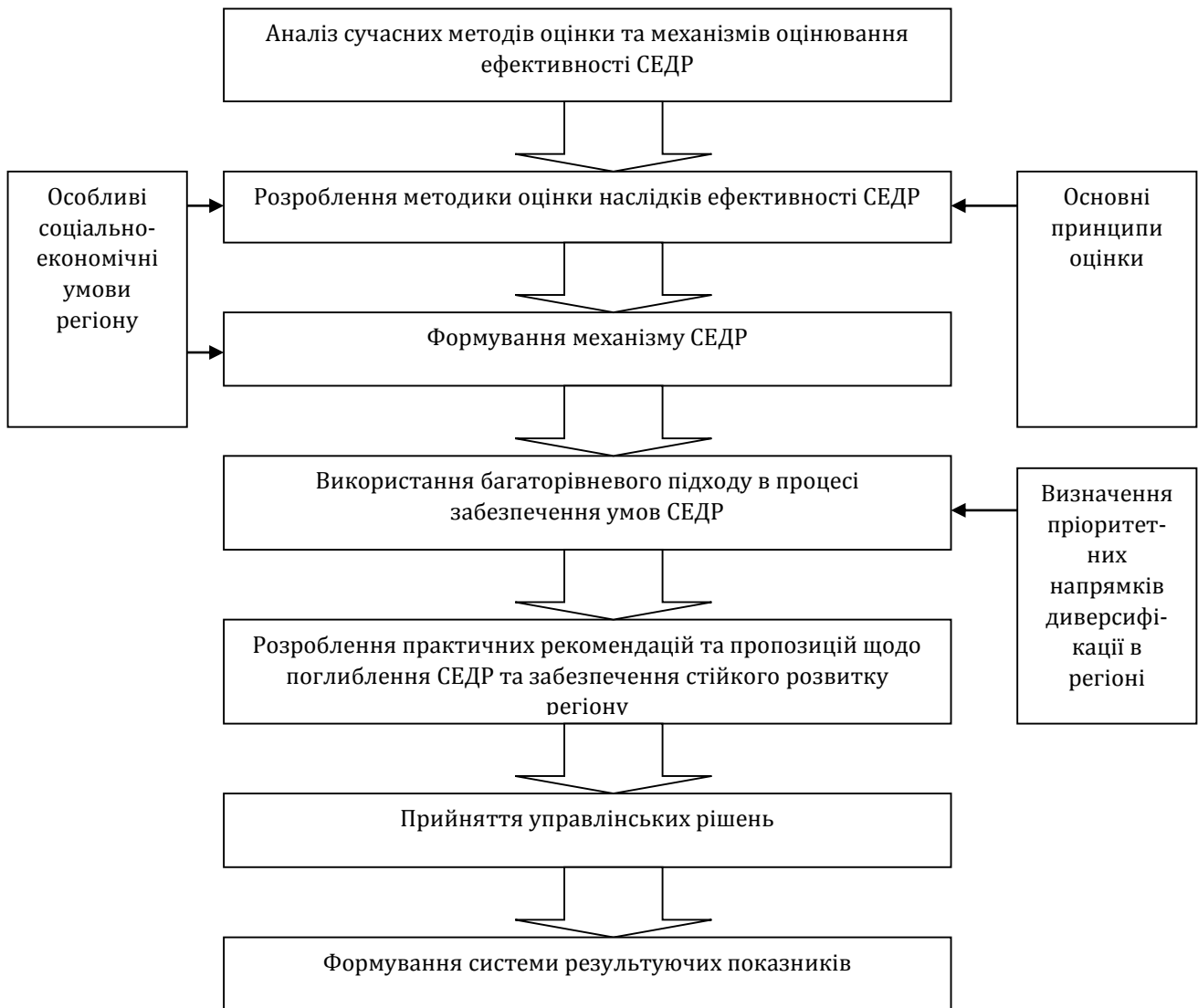
Класифікація видів регіонального розвитку за напрямом дозволяє виділити прогресивний та регресивний розвиток. Прогресивним регіональним розвитком вважаються зміни у параметрах функціонування регіональної системи, які можна оцінити як позитивні. Однак такий підхід не повною мірою відповідає сучасним вимогам до розробки економічної політики та механізмів управління регіональною економікою. На його основі достатньо важко оцінити регіональні відмінності у соціально-економічному розвитку територій, тому що ідентифікація змін як прогресивних або регресивних не зважена на фактор часу та стадію процесу розвитку. Такий поділ типів регіонального розвитку може бути використаний для оперативного регулювання, але для стратегічного та тактичного регулювання він може виявитися неефективним.

З метою більшої деталізації процесів, які відбуваються під час запровадження трансформацій у регіоні, розрізняють регіональний розвиток залежно від його стадії. В основу цієї класифікації покладено фундаментальні положення теорії економічних циклів, за якою у розвитку будь-якої системи простежуються чітко визначені стадії. Здійснюючи проєкцію теорій економічних циклів на рівень регіонального розвитку, отримуємо, що не тільки стан соціально-економічної системи регіону може характеризуватися певною стадією циклу, але й ті зміни, які запроваджуються у регіоні можуть призвести до підйому, спаду, рецесії, депресії та поживлення. У цьому випадку регресивний регіональний розвиток є тільки частиною загального циклу розвитку, яка охоплює стадії спаду, рецесії та депресії. На основі наукового обґрунтування тривалості кожної зі стадій механізми регулювання регіонального розвитку можуть бути гнучко переналаштовані, наприклад, на стадію спаду або на стадію поживлення економіки регіону. Набір регулюючих інструментів та важелів може формуватися на засадах комплексності та системності розвитку з урахуванням усіх, негативних та позитивних, його стадій. Це дозволить попередити швидкі ситуативні управлінські рішення, які можуть бути ефективними тільки для однієї стадії регіонального розвитку у короткостроковій перспективі, але на наступних етапах економічного циклу у довгостроковій перспективі призведуть до негативних наслідків та втрати раніше отриманого ефекту [2].

Подолання регіональних диспропорцій можливе за допомогою регуляторної політики, яка повинна оперувати низкою дій і методів: економічних, соціальних і адміністративних. Найважливіша функція тут економічна. Вона визначає структуру господарського комплексу, виробництва, обміну, розподілу та споживання через систему економічних важелів (регулювання підприємницької діяльності, цінова політика, дотримання антимонопольного законодавства). Соціальна повинна забезпечувати відтворення трудового потенціалу і соціальний розвиток певного регіону за рахунок утворення фондів соціального страхування, соціального захисту людини, а також формування державних та регіональних фондів. При цьому проблеми, які вирішуються в регіоні, необхідно умовно поділити на кілька груп:

- реалізація державних пріоритетів в області розвитку великих промислових об'єктів, у тому числі техноцентрів і державних наукових центрів;
- розвиток сировинних баз на території низки регіонів;
- соціально-економічний розвиток найбільш економічно відсталих регіонів;
- заходи щодо стабілізації соціально-політичного й економічного становища в прикордонних регіонах;
- соціальний захист населення окремих територій, у тому числі превентивні заходи щодо статусу національної громади;
- заходи щодо попередження природних катастроф і ліквідації наслідків техногенного впливу;
- умови функціонування особливих територій і розвитку зон рекреаційного значення.

Імплементация активної регіональної політики передбачає пошук ефективних форм і методів її практичної реалізації. Однією з таких форм повинні стати державні програми соціально-економічного розвитку регіонів. Переваги програмного підходу до управління регіональними процесами особливо відчутні в умовах формування ринкових механізмів господарювання на фоні системної економічної кризи. Щодо України, то питання легітимізації регіональних програм є відкритим. Регіони хочуть якомога більше коштів з державного бюджету; уряд, не маючи цих коштів, намагається звести їх частку до мінімуму, позбавляє учасників програми пільг і преференцій. Парадокс у тому, що програми із значною частиною державного фінансування відповідають інтересам регіону, проте їх не затверджують через дефіцит коштів [5]. Водночас програми, де частка державного бюджету є мізерною, мають шанс на затвердження, однак у цьому разі держава фактично усувається від інших документів і матеріалів, які необхідно затвердити. На основі проведеного дослідження доцільно запропонувати наступну модель забезпечення ефективності соціально-економічної диверсифікації регіону (рис. 3).

Рис. 3. Модель забезпечення ефективності соціально-економічної диверсифікації регіону (СЕДР)

Висновки та перспективи подальших розвідок

Зміст поняття «диверсифікація» передбачає різноманітні наукові підходи до його визначення, при цьому найповніше його тлумачення - це системний та комплексний розвиток на основі інноваційно-інвестиційного підходу, що передбачає організаційні, економічні, правові, фінансові, соціальні зміни та спрямований на підвищення ефективності економіки при врахуванні змін економічної кон'юнктури ринку, факторів внутрішнього та зовнішнього середовища. Отже, проблематику оптимального внутрішньорегіонального розподілу державних коштів необхідно вирішувати в процесі формування системних та комплексних програмних заходів і відповідних погоджувальних процедур. Паралельно з державним бюджетом джерелами фінансування регіональних програм мають бути місцеві бюджети, позабюджетні фонди, власні кошти підприємств та організацій, іноземні інвестиції. При цьому особливо актуальною формою державної підтримки регіональних програм повинен бути режим економічного сприяння, створений державою для їхніх учасників. Узагальнено слід вважати, що диверсифікація регіонів повинна ґрунтуватись на узгодженні інтересів всіх функціонуючих суб'єктів господарювання та базуватись на основах інтеграції й кооперації економічних процесів, що відповідним чином об'єктивно формуватиме підґрунтя для підвищення ефективності ринкових процесів та розвитку конкуренції; підвищення ефективності використання природно-ресурсного потенціалу і діяльності традиційних галузей економіки регіону; вдосконалення структури останньої на основі розвитку нових видів діяльності і галузей; досягнення синергетичного ефекту від реструктуризації базових галузей промисловості регіону і реалізації нових напрямків економічної діяльності; зниження ризиків і загроз регіонального розвитку;

підвищення інвестиційної привабливості регіону; узгодження інтересів господарюючих суб'єктів, що функціонують у просторі регіону; відповідність реальним потребам зовнішнього і внутрішнього ринку; можливостям ресурсної бази з урахуванням вимог екологічної безпеки і сучасних прогресивних технологій; згладжування галузевих диспропорцій; забезпечення соціальної безпеки регіонів і населення; подолання наслідків кризи, згладжування кризових проявів в економіці регіону; зниження експортно-сировинної спрямованості економіки регіонів, налагодження виробництва конкурентоздатних і орієнтованих на експорт товарів і послуг тощо.

Проаналізовані сутність диверсифікації регіонів, причини та наслідки їх виникнення будуть покладені в основу майбутніх наукових досліджень щодо дослідження поняття диверсифікованого розвитку регіонів та його наслідків.

Список літератури

1. Божидарнік, Н. В. Регіональна асиметрія в Європейському Союзі та механізми її регулювання : автореф. дис. канд. ек. наук : спец. 08.05.01 – «Світове господарство і міжнародні економічні відносини» / Н. В. Божидарнік; Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана. – Київ, 2006. – 17 с.
2. Пашкевич, М. С. Наукові засади регулювання регіональної економіки: монографія / М. С. Пашкевич. – Д.: Національний гірничий університет, 2012. – 790 с.
3. Снеговая, Е. Ю. Формирование стратегии диверсификации экономики старопромышленных регионов: проблемы и направления / Е. Ю. Снеговая // Вісник Хмельницького національного університету. – 2010. – № 3, т. 2. – С. 141-144.
4. Долішній, М. І. Регіональна політика на рубежі ХХ – ХХІ століть: нові пріоритети / М. І. Долішній. – Київ : Наукова думка, 2006. – 511 с.
5. Фісун, К. А. Методологія програмування розвитку регіонів України : монографія / К. А. Фісун. – Харків, 2007. – 401 с.

References

1. Bozhydarnik, N. V. (2006). Regional asymmetry in the EU and its regulation mechanisms. Kyiv.
2. Pashkevich, M. (2012). Scientific basis for regulating the regional economy. Donetsk: National Mining University.
3. Snehovaya, E. Y. (2010). Formirovanie strategii diversifikacii jekonomiki staropromyshlennyh regionov: problemy i napravlenija. Bulletin Khmelnytsky National University, 3(2), 141-144.
4. Dolishniy, M. I. (2006). Regional Policy at the turn of XX - XXI century: new priorities. Kyiv: Naukova dumka.
5. Fisun, K. A. (2007). Programming Methodology of regions of Ukraine. Kharkiv.

Стаття надійшла до редакції 22.10.2015 р.